

Бережна Н.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ НА ДЕРЖАВНОМУ, МІСЦЕВОМУ ТА ОСОБИСТІСНОМУ РІВНЯХ

Бережна Н.І. Міжнародна міграція робочої сили та шляхи її регулювання на державному, місцевому та особистісному рівнях. У статті досліджено процес міграції в Україні, історичний аспект розвитку міграції. Розглянуто особливості міграції робочої сили на сучасному етапі. Висвітлено вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток в Україні. Наголошено на наявних проблемах. Запропоновано шляхи їх регулювання на державному рівні, рівні місцевих органів самоврядування та особистісному рівні.

Ключові слова: міжнародна міграція робочої сили, проблеми та наслідки міграції в Україні, особливості сучасної міграції робочої сили, міграційна політика на державному рівні, міграційна політика на рівні місцевих органів самоврядування, тіньова міграція робочої сили, грошові перекази емігрантів.

Бережная Н.И. Международная миграция рабочей силы и пути ее регулирования на государственном, местном и личностном уровнях. В статье исследованы процесс миграции в Украине, исторический аспект развития миграции. Рассмотрены особенности миграции рабочей силы на современном этапе. Раскрыто влияние миграционных процессов на социально-экономическое развитие в Украине. Сделан акцент на существующих проблемах. Предложены пути их решения на государственном уровне, уровне местных органов самоуправления, личностном уровне.

Ключевые слова: международная миграция рабочей силы, проблемы и последствия миграции в Украине, особенности современной миграции рабочей силы, миграционная политика на государственном уровне, миграционная политика на уровне местных органов самоуправления, теневая миграция рабочей силы, денежные переводы эмигрантов.

Berezhna N.I. International labor migration and ways of its regulation at the state, local and personal levels. The article examines the migration process in Ukraine, the historical aspect of the development of migration. The peculiarities of labor migration at the present stage are considered. The influence of migration processes on social and economic development in Ukraine is highlighted. Emphasis is placed on existing issues. The ways of their regulation at the state level, levels of local self-government bodies and the personal level are offered.

Key words: international labor migration, problems and consequences of migration in Ukraine, peculiarities of modern labor migration, migration policy at the state level, migration policy at the level of local self-government bodies, shadow migration of labor force, money transfers of emigrants.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси охопили всі сфери життєдіяльності суспільства. В економіці вони привели до формування єдиного світового ринку, одним з важливіших складових якого є міжнародний ринок робочої сили. Це посилює процеси міжнародної міграції, яка прийняла такі обсяги, які приводять не тільки до позитивних, але й до негативних наслідків.

В соціально-економічній сфері процеси міжнародної міграції робочої сили стимулюють процеси інтеграції, зростання ВВП країн, добробуту громадян, зростання рівня їх кваліфікації тощо. З іншого боку, не можна ігнорувати такі негативні наслідки, як торгівля людьми, «відтік мозків», поява соціального сирітства. Вплив міжнародної міграції робочої сили вже не обмежується економікою, а торкається соціальних, політичних, культурних, релігійних сфер життєдіяльності людей різних країн. Тому дослідження міжнародної міграції робочої сили займають важливу нішу серед проблем, які стоять перед сучасною економічною наукою. Тим паче, що в Україні міграція робочої сили набула значних розмірів як всередині

країни, так і за її кордонами. З іншого боку, Україна стала «буферною» країною на шляху емігрантів з Азії до Західної Європи.

До того ж міграційна політика в нашій країні не завжди спроможна реагувати на сучасні виклики. Недостатньо ефективно та гнучко працюють механізми, які здійснюють контроль за процесами міграції, управлінням змінами потоків трудової міграції як на державному рівні, так і на рівні місцевих органів самоврядування. Україна стоїть перед вирішенням проблем міжнародної міграції робочої сили, від чого залежать економічна безпека країни та її подальший розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним проблемам міжнародної трудової міграції присвячено статті, дисертації, монографії таких вітчизняних вчених, як В. Мойсей, В. Будкін, А. Гайдуцький, М. Долішній, Т. Драгунова, М. Дудченко, Ю. Макогон, О. Малиновська, І. Реліна, Ю. Римащенко, О. Піскун, В. Новик, С. Западнюк, Е. Лібанова, М. Ніколайчук, Н. Марченко, І. Прибиткова, О. Рогач, М. Романюк, А. Румянцев, Є. Савельєв, О. Ступницький, А. Філіпенко, О. Шнирков.

Формулювання цілей статті. Водночас деякі питання залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується здебільшого вирішення проблем практичного характеру. Тому метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку та змін у процесах міграції в нашій країні, виявлення «болючих точок», тобто проблем, які пов'язані з міграцією робочої сили в країні, їх узагальнення та розробка пропозицій щодо їх вирішення на загальнодержавному та місцевому рівнях.

Вклад основного матеріалу. Процеси міжнародної міграції робочої сили завжди були притаманні українцям. При цьому Україна завжди була і залишається країною-експортером робочої сили. Це легко зрозуміти, якщо розглянути процес міжнародної міграції робочої сили в історичній послідовності. Дослідники виділяють чотири хвилі української міграції. Перша хвиля тривала з кінця XIX ст. до початку Першої світової війни, основними причинами якої були аграрна перенаселеність, національний гніт з боку як Російської, так і Австро-Угорської імперії. Зі Східної Галичини до Канади та США емігрували 79 тис. українців у 1891–1901 роках. А за наступні десять років виїхало близько 224 тис. осіб [1]. Крім США та Канади, еміграція була до таких країн, як Австралія, Аргентина.

Друга хвиля міграції охоплює період між Першою та Другою світовими війнами, а основними її причинами були не економічні, а політичні фактори. За кордон до Польщі, Румунії, Німеччини, Франції, Канади, США виїжджали класові вороги Радянської влади, а саме підприємці, аристократи, землевласники, особи, які не погоджувалися жити в Радянському суспільстві.

Третя хвиля міжнародної міграції в Україні проходила з кінця Другої Світової війни до початку 90-х років. Її причини також мали політичний характер і були пов'язані з переміщенням військовополонених, в'язнів канцтоборів, молоді, яку вивозили до Німеччини. Далі була етнічна еміграція українських євреїв до Ізраїлю.

Четверта хвиля еміграції, як і перша, мала здебільшого економічні причини, а саме пошук роботи за кордоном, зокрема у Росії, Італії, Греції, Португалії, США, Великобританії.

На наш погляд, у середині другого десятиліття XXI ст. розпочався п'ятий етап української міграції, причини якої мають як економічний, так і політичний характер. З одного боку, у 2017 році Україна отримала вільний в'їзд до країн Євросоюзу, що полегшило трудовим мігрантам можливість пошуку роботи. З іншого боку, воєнна агресія з боку Росії призвела до роз'єднання країни, що стало причиною переїзду частини громадян Донецької, Луганської та інших областей до Білорусії, Росії та інших країн.

Країни, які експортують робочу силу, за ступенем участі держави в заохоченні міграції трудових ресурсів залежно від розмірів валютних переказів мігрантів можна поділити на три групи.

Першу групу складають країни, в яких експорт робочої сили не є головною статтею отримання валютного доходу і де уряд не заохочує своїх громадян до еміграції. До цих країн можна віднести Австралію, Португалію, Філіппіни, Йорданію, Італію, Марокко.

Другу групу складають країни, в яких економіка значно залежить від грошових надходжень мігрантів (Індія, Туреччина, Бангладеш). Уряд у цих країнах регулює потоки мігрантів.

Третя група охоплює такі країни, як Пакистан, Ємен, де експорт робочої сили став значною сталою статтею доходів. Ці країни значно залежать від міграції, а держава стимулює тимчасову трудову міграцію [2, с. 119].

Незважаючи на те, що Україна є стабільним експортером робочої сили, її не можна віднести хоч б до однієї групи, тому що в країні, незважаючи на те, що грошові надходження від мігрантів у кількісному вимірі є значними, уряд не вживає заходів щодо заохочення трудової міграції. Водночас якщо здебільшого економісти вважають грошові надходження від мігрантів фактором економічного зростання, то в Україні ці кошти переважно використовуються неефективно та збільшують надходження до тіньової економіки [2, с. 119].

Останніми роками змінюється роль України в міграційних процесах. Усі країни умовно можна поділити на країни походження, призначення мігрантів або транзиту. Якщо традиційно наша країна вважалась країною еміграції, то останніми роками значно збільшилась кількість іммігрантів, отже, Україна стає країною-транзитером. Це може збільшувати злочинність у країні, напруженість на ринку праці.

Зовнішня міграція пов'язана з кількісними та якісними факторами, що впливають на неї. Як кількісні фактори можна розглядати розмір ВВП на душу населення, індекс споживчих цін, вартість кредитів в Україні, кількість вільних робочих місць тощо. До якісних факторів можна віднести рівень життя, умови праці, можливість професійного розвитку та кар'єрного зростання.

Проблемою дослідження трудової міграції в нашій країні є недостовірність статистичної бази, адже її розмір має приблизний характер і засновується на експертних оцінках та непрямих даних. Згідно даними Міжнародної організації з міграції кількість українських мігрантів у 2011 році становила 6,5 млн. осіб, що складає 14,4% від населення України [3, с. 3]. Мігранти їдуть до Німеччини, Росії, США, Чехії, Угорщини, Польщі, Ізраїлю, Латвії, Нідерландів. До останнього часу більшість емігрантів прямувала до Росії. На другому місці перебувають країни Європейського Союзу. Сюди українці їдуть тому, що в країнах Євросоюзу існує демографічна проблема, а держави проводять активну міграційну політику, залучаючи працездатне населення. До інших факторів привабливості країн ЄС для мігрантів слід віднести вищу якість життя, безпеки, свобод, ніж в Україні. Крім цього, сьогодні існує тенденція працевлаштування спеціалістів із країн Східної Європи у розвинутих країнах Західної Європи, а на вільні місця залучають спеціалістів, зокрема, з України.

За видами діяльності чоловіки здебільшого працевлаштовуються на будівництво, жінки – на догляд за непрацездатними. Так, на будівництві працюють 54% мігрантів; домашнім доглядом займаються 17% мігрантів; у сільському господарстві працюють 9% мігрантів; у оптовій та роздрібній торгівлі – 9%; промисловості – 6%; інші види робіт охоплюють 5% українців [3, с. 3].

Міграційні процеси здебільшого мають стихійний характер, тому що більшість мігрантів перебуває в країнах нелегально. Так, найбільший відсоток таких осіб перебуває в Польщі (56,2%) та Італії (36,2%). Серед країн, де найбільша кількість українських мігрантів (близько 50%), можна назвати Чеську Республіку, Португалію, Іспанію [4, с. 8].

Загрозливою для соціальної безпеки країни є зовнішня міграція кваліфікованих працівників, яка зменшує якість трудових ресурсів, що залишаються в Україні.

До негативних наслідків масової еміграції з України треба віднести посилення навантаження на працююче населення. Тим паче, що виїжджають в інші країни люди, які могли би приносити користь всередині країни. Крім цього, виникають проблеми морального, психологічного характеру всередині сімей, коли за кордон працювати їде чоловік, а дружина та неповнолітні діти залишаються в Україні. Зростає соціальне сирітство дітей заробітчан. Негативним наслідком міграції є те, що на місця, що звільнилися, приїжджають іммігранти з третіх країн. Все це може не тільки гальмувати розвиток науково-технічного прогресу, але й загалом становити загрозу економічній безпеці країни. Українські трудові мігранти в інших країнах зіштовхуються з мовними проблемами, проблемами безпечного перевезення зароблених коштів до України, необхідністю правового та соціального захисту. Статистика показує, що тільки 50% мігрантів, які повернулися додому, закордонний досвід допоміг в пошуку кращої роботи [5]. Це не стимулює людей повертатися до України.

Негативним політичним аспектом міграції робочої сили з України може стати виникнення непривабливого іміджу країни, де люди не бажають жити, тому намагаються виїхати в інші держави.

Важливим позитивним наслідком міжнародної міграції для України, як і для будь-якої країни, є отримання грошових переказів. Згідно з даними НБУ у 2017 році українцями було передано до України 2,378 млрд. дол. Ще близько 40%, тобто 1 млрд. доларів, завозиться з-за кордону нелегально, тобто кешем «у кишнях». Ще близько 5–6 млрд. доларів щорічно поступає за допомогою заробітних карток трудових мігрантів, якими вони розраховуються в Україні. Ці суми значно відрізняються від суми прямих іноземних інвестицій у 2017 році (7,2 млрд. дол.) [6]. Україна входить до країн, які отримують найбільші суми переказів мігрантів. Згідно з деякими припущеннями, українська економіка втратила би приблизно 7% свого потенціалу без стимулюючого впливу грошових переказів мігрантів [3, с. 4].

Причинами, за якими мігранти переводять грошові перекази за допомогою неформальних каналів в Україну, є високі відсотки за трансферт, відсутність контролю та обов'язків щодо сплати податків.

Стратегічним напрямом забезпечення економічного розвитку країни є раціональне використання внутрішнього ресурсу, тобто капіталу, який є в країні та продовжує надходити до країни у вигляді грошових переказів емігрантів неофіційними шляхами. Макроекономічна політика держави повинна стимулювати використання грошових переказів емігрантів на інвестиційні цілі. Річ в тім, що більша частина грошових переказів використовується на поточне споживання як мігрантів, так і членів їх сімей. Для забезпечення переорієнтації цих коштів на інвестиційні цілі треба спростити систему відкриття малого бізнесу; використовувати стимулюючі важелі податкового бізнесу під час інвестування коштів трудових мігрантів; розвивати соціальну інфраструктуру у тих районах, куди повертаються трудові мігранти.

На загальнодержавному рівні регулювання міжнародної міграції необхідно розширити повноваження державної міграційної служби для здійснення контр-

олію за працевлаштуванням українців, тіньовою міграцією та налагодити тісні контакти з аналогічними закордонними службами. Треба забезпечувати умови для поширення легального працевлаштування, правовий та соціальний захист працівників-мігрантів; мінімізувати умови, які призводять до дискримінаційного, безправного становища громадян України на ринках праці закордонних країн. Крім цього, потребують координації дії органів державної влади, які тим чи іншим чином пов'язані з рухом робочої сили як всередині країни, так і за її кордони. Крім органів державної міграційної служби, це органи служб зайнятості, державних адміністрацій, органів внутрішніх справ, а також органів місцевого самоврядування.

На місцевому рівні, тобто рівні регіонів, треба поширити повноваження органів місцевого самоврядування у сфері регулювання міграції, які повинні самостійно займатися виявленням проблем, завдяки яким у регіоні існує еміграція, вирішенням їх. Необхідна розробка програм регулювання міграційних процесів, створення під їх реалізацію фондів майнового або фінансового характеру. Одночасно потрібним є вжиття заходів боротьби з незаконною міграцією.

Місцеві органи, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», мають можливість затверджувати такі програми, але розмір коштів, які на ці цілі виділяються, недостатній для реального впливу на якість та темпи міжнародної міграції. Тому, можливо, треба переглянути та змінити фінансові потоки державного бюджету на формування місцевих бюджетів з урахуванням потреб програм регулювання міграційних процесів у регіоні.

На особистому рівні головними цілями міжнародної міграції в Україні є більш висока заробітна плата, більші можливості знайти роботу. Наприклад, у Польщі рівень безробіття у 2017 році був 5,0%, у Німеччині – 3,8%, Чеській Республіці – 3,0%. Середня зарплата українських мігрантів у Польщі складає 496 євро, третину від цієї суми вони витрачають на життя у Польщі, більшу частину грошей переказують до родини. У 2016 році українці, згідно з даними Національного банку Польщі, переказали тільки з Польщі приблизно 8,1 млрд. злотих (майже 2 млрд. євро) [7]. Водночас в Україні у 27% вакансій, що були актуальними у 2017 році, пропонувалась мінімальна заробітна плата; у 41% вакансій – від мінімальної до 5 тис. грн., у 21% вакансій – від 5 до 7 тис. грн., лише у 11% вакансій запропонована заробітна плата перевищувала 7 тис. грн. [8].

З 2015 року 7% працездатних українців, або приблизно 1,5 млн. осіб, виїхали з України заради високих заробітків. Більшість офіційно працевлаштувалась у Польщі, ще до 500 тис. осіб працюють там нелегально. У Чехії планують збільшити в поточному році квоту для трудових мігрантів саме з України удвічі (з 9 600 до 19 600 осіб на рік). А ще у 2015 році ця квота становила всього 3 800 осіб [9].

Висновки. Дослідження українських економістів свідчать про те, що з метою запобігання виїзду за кордон ще більшої кількості наших співвітчизників середня заробітна плата в Україні повинна збільшитись у півтори рази. А для повернення більшої частини емігрантів, перш за все тих, хто працює не за спеціалістю, розмір зарплати в Україні має зрости не менше ніж у 2–2,5 рази.

Аналіз досліджень українських економістів свідчить про існування позитивного впливу міжнародної трудової міграції на загальну динаміку економічного розвитку на сучасному етапі України. Однак у середньостроковій та довгостроковій перспективі масова

еміграція, нераціональне використання грошових переказів призведуть до втрати найбільш продуктивної частини людського капіталу, як наслідок, до втрати Україною можливості сталого економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. На Прикарпатті відзначають 120 років еміграції до Канади. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <http://www.unian.ua/news/455346-na-prikarpatti-vidznachayut-120-rokiv-emigratsiji-dokanadi.html>.
2. Кисель Н. Украина в контексте перспектив миграционных процессов в Европе. Сб. науч. трудов. Донецк: ДонНУ, 2010. 1050 с.
3. Міграція в Україні: факти і цифри / укладено Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні. Київ, 2011. 77 с.
4. Грабинський І., Єлейко І. Особливості політики інтеграції мігрантів на ринку праці Португалії. Економічний простір. 2015. № 98. С. 5–15.
5. Малиновська О. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Київ: НІСД, 2011. 40 с. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
6. Угроза или спасение: как мигранты влияют на экономику Украины. URL: <https://www.segodnya.ua/economics/enews/migrants-spasayut-ekonomiku-ukrainy-perevodya-dengi-iz-za-granicy-domoy-1118105.htm>.
7. Польське радіо. 2017. 26.06; 9.08. URL: <http://www.polradio.pl>.
8. Пропозиція робочої сили та попит на неї. URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350800>.
9. Україна за рік отримала \$1,9 мільярда іноземних інвестицій / Держстат. URL: <https://economics.unian.ua/finance/10026269-ukrajina-za-rik-otrimala-1-9-milyarda-inozemnih-investiciy-derzhstat.html>.